

УДК 930.1:303.446.4

Артем Петрик*

АНДРІЙ ЯКОВЛІВ (1872–1955): НАРИС ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглядаються основні віхи наукової, громадської та політичної діяльності видатного українського вченого, дипломата, юриста, однієї з визначних особистостей українського національного руху першої половини двадцятого сторіччя, Андрія Яковліва.

Ключові слова: історик Андрій Яковлів, право, праці, еміграція.

В статье рассматриваются основные этапы научной, общественной и политической деятельности выдающегося украинского ученого, дипломата, юриста, одной из знаковых личностей украинского национального движения первой половины двадцатого столетия Андрея Яковлива.

Ключевые слова: историк Андрей Яковлив, право, труды, эмиграция.

The article is dedicated to the life of the famous Ukrainian scientist, diplomat, lawyer, one of the main Ukrainian national movement of the first half of twentieth century, Andriy Jakovliv.

Key words: historian Andriy Jakovliv, law, works, emigration.

Андрій Іванович Яковлів – знаний історик права, економіст, письменник, публіцист, визначний громадський і державний діяч. Утім, сьогодні його не можна назвати широковідомою постаттю українського інтелектуального простору першої половини ХХ ст. На жаль життя та науковий спадок цього інтелектуала не стали предметом пильної уваги дослідників, а між іншим, його наукові праці й досі не втратили своєї актуальності та наукової ваги.

В сучасній історіографії не зроблено жодного спеціального комплексного дослідження, присвяченого аналізу творчого доробку історика. Проте, сучасники визнавали його дослідницькі заслуги та доволі часто посилалися на результати наукових студій ученого. Так, Д.Дорошенко при написанні «Нарисів історії України» користувався працею А.Яковліва «Договір Хмельницького з Москвою у 1654 році»¹. Н.Полонська-Василенко у своїй «Історії

* **Петрик Артем** – аспірант кафедри всесвітньої історії та історіографії Інституту психології, історії та соціології Херсонського державного університету.

Науковий керівник – к. і. н., завідувач кафедри всесвітньої історії та історіографії Інституту психології, історії та соціології Херсонського державного університету Андреев В.

¹ Дорошенко Д. Нариси історії України в 2-х томах. Том 1 (до половини XVIII століття). – К, 1992. – С. 238.

України» згадує про наукові праці дослідника тощо².

Сьогодні, нажаль, не в багатьох монографіях та підручниках можна зустріти ім'я вченого. Переважно це посилання у контексті розробки біографій його сучасників або біографічні замітки, що містять загальні відомості про життя та діяльність А.Яковліва. Так, постаті цього вченого присвячені статті, короткі публікації та згадки в узагальнюючих історіографічних студіях Я.Падоха³, С.Крищенко⁴, В.Потульницького⁵, В.Ульяновського⁶, Н.Сизої⁷, В.Горака⁸, І.Усенка⁹, І.Матяш¹⁰. Більшість з них висвітлює біографію вченого, у працях же В.Потульницького та В.Горака, міститься системний аналіз творчих здобутків А. Яковліва.

У розвідці С.Кудіна зроблено спробу розглянути погляди ученого на характер та сутність вітчизняного кримінального права XI–XVIII ст.¹¹

У дослідженнях О.Яся: «Образи Переяслава в українській історіографії академічної доби (початок XIX – кінець 80-х років XX століття)»¹² та «У пошуках контексту. О.Оглоблин як інтерпретатор доби Хмельниччини»¹³ проведено аналіз деяких наукових праць А.Яковліва та висвітлено основні положення його дослідницької концепції. О.Ясем зроблено акцент на працях,

² Полонська-Василенко Н. Історія України. У 2-х т. Т. 1. До середини XVIII ст. – 3-тє вид. – К., 1995. – 672 с.

³ Падох Я. Предмет історії українського права в УВУ й його викладачі (1921–1981). – Мюнхен: Вільний Український Університет. – Т. 10, 1983. – С. 1049.

⁴ Крищенко С. Андрій Яковлів // Яковлівські читання: Матеріали наукової конференції присвяченої пам'яті українського історика правознавця, громадського, і політичного діяча А.Яковліва (1872–1955). – Черкаси, 2000. – С. 4–6.

⁵ Потульницький В.А. Нариси з української політології (1819–1991): Навч. посібник / В.А.Потульницький. – К.: Либідь, 1994. – 320 с.

⁶ Ульяновський В. Історик права і громадський діяч: (А.І.Яковлів) // Київська старовина. – 1994. – №5. – С. 8–11.

⁷ Сиза Н. Копні суди та здійснення ними судочинства на Україні // Яковлівські читання. Матеріали наукової конференції присвяченої пам'яті українського історика правознавця, громадського і політичного діяча А. Яковліва (1872–1955). – Черкаси, 2000. – С. 19–21.

⁸ Горак В. Андрій Яковлів // Історіографічні дослідження в Україні. – К., 2002. – С. 283–302.

⁹ Усенко І.Б., Вислобоков К.А. Яковлів Андрій Іванович // Мала енциклопедія етнодержавознавства. – К., 1996.

¹⁰ Матяш І. «Той час не був часом чудес... («Спомини» Андрія Яковлева» з років всевітньої війни 1935–1945)» // Археографічний щорічник. – Т. 7. – К., 2007. – С. 75–110.

¹¹ Кудін С. Дослідження історії вітчизняного кримінального права XI–XVIII ст. у працях А. І. Яковліва // Вісник академії адвокатури України. – Вип. №14. – К., 2009. – С. 50–56.

¹² Ясь О. Образи Переяслава в українській історіографії академічної доби (початок XIX – кінець 80-х років XX століття) // Переяславська рада 1654 року: Історіографія та дослідження. – К., 2003. – С. 524–604.

¹³ Ясь О. У пошуках контексту. О. Оглоблин як інтерпретатор доби Хмельниччини // Історіографічні дослідження в Україні. – Вип. 19. – С. 315–346.

що висвітлювали питання договірних відносин між Військом Запорозьким та Московським царством у середині XVII століття. Спадщина А.Яковліва розглядається ним у контексті загального розвитку української історичної науки XIX–XX ст.

Крім того, пам'яті А.Яковліва було присвячено науковій конференції, що проходили у Черкасах (2000 та 2001 рр.). В ході роботи були представлені доповіді, що увійшли до збірника «Яковлівські читання».

Отже, на сьогодні життєвий шлях і наукова спадщина А.Яковліва залишаються маловивченими і потребують подальшого всебічного наукового дослідження.

А.Яковлів народився 11 грудня 1872 р. в містечку Чигирині у родині губернського секретаря Івана Яковліва. У 1886 р., по закінченні повітової чигиринської школи, Андрія було зараховано до Київської духовної семінарії. Навчання у цьому закладі він закінчив у 1894 р. та отримав диплом I-го ступеня. У 1894–1898 рр. працював учителем міської школи у Черкасах. Ще з часів навчання у семінарії Андрій мріяв про здобуття вищої університетської освіти. Мрія почала справджуватися коли він вступив 1898 р. звичайним слухачем на правничий факультет Дерптського університету. Тут юнак почав вивчати історію західноруського та європейського права під керівництвом професора М.Дьяконова (автор праць з історії церкви, держави і селянства давньої Русі. У роботах «Власть московских государей» та «Очерках общественного и государственного строя Древней Руси (до конца XVII в.)» виклав концепцію походження влади московських государів, витоки котрої він бачив у Візантії¹⁴). Вже тоді молодого дослідника почала цікавити історія становлення вітчизняної правової системи, особливо впливи права сусідніх народів на українське. Під час літніх канікул 1901/1902 н.р. студент А.Яковлів працював у бібліотеках та архівах (Головному та Варшавській казенній палати) Варшави. Метою його пошуків стали матеріали, котрі б допомогли йому написати дипломну роботу «Черкаський повіт у XV–XVII століттях». Дослідження було успішно захищено у 1902 р¹⁵.

В цей же час А.Яковлів заявляє про себе як учений-археолог. Так, у I та II тт. праць Харківського археологічного з'їзду (1902) публікуються дві його розвідки: «Плоския могилы на реке Чир в Донской области» та «Археологические находки при постройке железных дорог»¹⁶. Утім, археологічні студії не отримали подальшого розвитку у його науковій кар'єрі. Після 1902 р. всі дослідження науковця здійснювались у сфері історії держави та права України.

У 1904 р. він склав державний іспит у Київському університеті імені Святого Володимира і отримав диплом I-го ступеня.

¹⁴ Шатира А.Л. Русская историография в период империализма. – Ленинград, 1962. – С. 49–51.

¹⁵ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (Далі ЦДАВО). – Ф. 4438. – Оп. 1. – Спр. № 5. – Арк. 1.

¹⁶ Там само. – Арк. 3

Після складання екзаменів А. Яковліва зарахували кандидатом на судові посади. У 1905 р. він був затверджений на службі та працював у Київській Казенній палаті¹⁷. Починаючи з 1905 р., він регулярно публікує свої роботи. В цей період учений переважно зосереджувався на історії рідної Черкащини. У 1906 р. в журналі «Україна» було опубліковано його ґрунтовну статтю «Бунт черкасців і каневців у 1536 році. Нарис з історії українських міст»¹⁸. У 1907 р. вийшли його дослідження з історії краю – «З історії реєстрації українських козаків у I-й половині 16 століття»¹⁹ і «Намісники, державці і старости господарського замку Черкаського у 15-16 століттях»²⁰.

У той же період Андрій Іванович починає активну діяльність у якості публіциста та громадського діяча національно-автономістського спрямування. Під час стажування у Варшаві А.Яковлів знайомиться з польськими суспільними націоналістичними настроями. У своїх листах до друга юності Ф.Матушевського вчений описує враження від Варшави та її мешканців у піднесених тонах. Він відзначає, що незважаючи на заходи влади поляки зберігають власну мовну та культурну ідентичність, що польськомовними є преса та театр. Варшавський досвід формує політичні та громадянські погляди А.Яковліва. Він стає прихильником «українізації мас» шляхом впровадження української мови у повсякденному спілкуванні, виданні україномовної періодики, націоналізації театру та літератури. Саме за таких умов, які мають бути досягнуті лише шляхом активної просвітницької роботи національно орієнтованої інтелігенції серед інертного та несвідомого населення «Великої України». Таким чином, вважав діяч, можна відійти від «малороства» і добитися культурної української автономії, яка б мала стати проміжним етапом до самостійності культурної та у віддаленій перспективі політичної (апогей змагань свідомих українців)²¹.

У 1905 р. А.Яковлів досить близько сходиться з Д.Дорошенком, який пропонує професійному юристу та історику друкувати статті у щоденному виданні «Громадська Думка»²². Так він надрукував тут низку есе та заміток соціального та правознавчого характеру, в яких аналізує перебіг суспільних процесів на Київщині та загалом в Україні.

Після трансформації «Громадської Думки» у газету «Рада» А.Яковлів продовжує тут публікуватися і навіть включається до складу редакційної колегії. При написанні статей він використовує псевдонім «А. Я.», котрий був

¹⁷ ЦДАВО. – Ф. 4438. – Спр № 5. – Арк. 2.

¹⁸ Яковлев А.И. Бунт черкасцев и каневцев в 1536 году. Эпизод из жизни украинских городов в XVI столетии // Украина. – К., 1906. – Т. 1. – С. 81–96.

¹⁹ Яковлів А.І. З історії реєстрації українських козаків в першій половині 16 віку // Украина. – К., 1907. – Т. 1. – С. 266–277.

²⁰ Яковлів А.І. Намісники, державці і старости господарського замку черкаського в 15–16 століттях // Украина. – К., 1907. – Т. 3. – С. 340–354.

²¹ ЦДАУК. – Ф. 587. – Спр. № 7. – Арк. 5–6.

²² Яковлів А. Державне господарство // Громадська думка. – 1906. – № 185. – С. 1.

його візитівкою у ранній період дослідницької та громадської діяльності²³.

У 1908 р. А.Яковлів переходить до адвокатури. Тоді ж його обирають членом Українського наукового товариства і Управи Київської філії товариства «Просвіта», що свідчило про зростання його авторитету та визнання в колах українського інтелектуального співтовариства.

Протягом 1910–1918 рр., він подолав шлях від помічника до головного юрисконсульта Київської міської управи і став відомим адвокатом у Києві. Деякий час Андрій Іванович був заступником голови та головою Київської колегії адвокатів. Також учений отримав доступ до архівів Управи і колишнього магістрату й зміг продовжити краєзнавчі дослідження, присвячені історії Києва та його районів. Свої розвідки він публікував у «Известиях Киевской Городской Думы». Так, у 1916 р. побачила світ його стаття «Предместья города Киева: Куреневка, Преорка, Скорец», що була історико-географічним описом передмість Києва. У тому ж році було надруковано роботу «К вопросу о праве города на земли, находящиеся в его черте и ни за кем не зачисленные по актам укрепления». Ця стаття, як і випущена наступного року, «Право Киева на земли занятые сооружениями бывшей Киевской крепости»²⁴, торкалася проблеми розподілу землі у середині міста і була юридичним тлумаченням прав організацій-претендентів на володіння земельними ділянками у місті.

1913 р. А.Яковлів, стає адвокатом округи Київської судової палати. Крім того, йому надається право викладати курс основ правознавства і законодавства в усіх середніх комерційних школах Росії. У 1911–1918 рр. А.Яковлів залишався незмінним викладачем цього предмету Київської комерційної школи.

З приходом революції до Києва починається наступний етап у житті А.Яковліва. Нові події, нова політика змінили життя цілих держав. 1917 р. А.Яковлів стає організатором Товариства українських адвокатів і співфундатором Українського правничого товариства. У квітні 1917 р. він – делегат від української адвокатури до Всеукраїнського конгресу, де його обирають членом Центральної Ради²⁵.

Обрання до Центральної Ради, як головного представницького органу українського суспільства розкрила ще один таланти А.Яковліва – державного діяча, а невдовзі і дипломата на якого лягла велика відповідальність, представляти молоду Українську республіку у серці однієї з чільних країн Четвертного союзу – Австро-Угорщини. Перед цим Андрій Іванович встиг попрацювати директором канцелярії Центральної Ради. На цю посаду його було призначено у березні 1918 р., паралельно він продовжує викладацьку практику – читає курс державного бюджету в Українському Народному університеті в Києві²⁶.

²³ Яковлів А. Удільні землі // Рада. – 1906. – № 2. – С. 1.

²⁴ ЦДАВО. – Ф. 4438. – Спр. № 5. – Арк. 2.

²⁵ Там само.

²⁶ Там само. – Арк. 2–3.

У квітні 1918 р. Андрія Івановича, за порадою Д.Дорошенка, призначають послом до Відня. Під час перебування в Австро-Угорщині А.Яковлів, намагався добитися від австрійців низки поступок, у першу чергу, звільнити полонених українців, котрі знаходилися в таборах для військовополонених, як в самій Австрії так і на окупованих землях колишньої Росії. А.Яковлів добився того, що Австрія почала звільняти офіцерів-українців серед яких був і брат дипломата – Григорій Яковлів. Капітан Г.Яковлів потрапив до австрійського полону у 1916 р. і утримувався разом з іншими російськими офіцерами у таборі під Володимиром-Волинським. Після звільнення він бере активну участь у Бойовій Управі Союзу Визволення України, спілки українських полонених, сформованої ще у 1917 р. у місті Фрайштадті з ініціативи Д.Донцова.

А.Яковлів ініціював трансформацію Бойової Управи у «Комісію при українському посольстві у Відні». Так, він вимагав від Києва дозволу для надання Комісії повноважень, щодо самостійного укладання штату дивізій, котрі мають розпочинати формування одразу ж по отриманню списків німцями та австрійцями повз Міністерство у Києві. Крім того, Андрій Іванович добивався введення посади тимчасового військового агента при посольстві України. До функцій інституції мав належати збір інформації про перепис полонених, процес формування українських військових організацій та повернення полонених до України²⁷.

Утім, робота в Австро-Угорщині виявилася для Андрія Івановича нетривалою. Майже відразу ж виник конфлікт між послом та секретарем посольства і перекладачем Боднаром. У своїй телеграмі до Києва А.Яковлів просить міністерство звільнити посадовця, аргументуючи це повною відсутністю в нього кваліфікації та навичків спілкування у «відповідному високому товаристві». На місце секретаря посол просив призначити свого знайомого українця-емігранта М.Троцького – редактора «Вісника», що видавався за кошти української громади Відня. М.Троцького призначили, проте, ситуація в колективі амбасад залишалася напруженою. У свою чергу, співробітники (імовірно це були Боднар та Косинин звільнені з ініціативи посла) повідомляли про «недостойну» поведінку посла А.Яковліва. Після повернення до Києва колишні дипломатичні працівники продовжували зводити наклеп на Андрія Івановича. Вони доповідали у Міністерстві про те, що «посол п'є і гуляє у Відні в різному невідповідному товаристві принижуючи гідність посла Української Держави». Ця інформація стала відомою послу Австро-Угорщини в Україні графові Форгачу, який на офіційному прийомі у гетьмана П.Скоропадського розповів голові держави про чутки і порадив відкликати А.Яковліва. Д.Дорошенко, як голова дипломатичного відомства і безпосередній начальник посла, запросив його до Києва і запропонував перейти на роботу до Міністерства, очоливши

²⁷ ЦДАВО. – Ф.3198. – Оп. 1. – Спр. № 1. – Арк. 1–2.

«Департамент Чужоземних зносин». А.Яковлів одразу погодився, але за умови, що залишиться у Відні до прибуття нового амбасадора – В.Липинського²⁸.

На посаді голови департаменту, Андрій Іванович продовжував брати участь у веденні перемовин з німцями та австрійцями з приводу передачі полонених та виконання Україною зобов'язань перед Центральним блоком²⁹.

Працюючи у міністерстві А.Яковлів займався питаннями повернення українців на Батьківщину³⁰. Він відзначився як один з авторів угоди між Україною та Центральними Державами від 19 квітня 1918 р. про упорядкування переїзду громадян³¹. Ще одним значним особистим здобутком А.Яковліва-дипломата стала участь в україно-румунській комісії щодо укладання торговельної угоди між державами. Відразу ж по виникненні самостійної України почали загострюватися її стосунки з Румунським королівством, в першу чергу, через «Бессарабське питання». Д.Дорошенко став ініціатором перемовин з Бухарестом, що закінчилися підписанням торговельної угоди. Згідно з нею, в обмін на 1,5 мільйони пудів хліба та 1 мільйон пудів цукру, Румунія зобов'язувалася поставляти нафту та бензин до України. Утім, румунська делегація, посилаючись на відсутність контролю над власними сховищами нафти, котрі після Бухарестського миру перейшли до Центральних держав, запропонувала українцям вдовольнитися поставкою сушених овочів, бессарабського вина і риби. Українські дипломати О.Ейхельман, А.Галіп та А.Яковлів категорично відмовилися визнавати румунські умови, вимагаючи лише сировинних поставок. А.Яковлів як і міністр торгівлі С.Гутнік висловилися категорично проти підписання угоди. Лише особиста аудієнція румунського уповноваженого О.Концеску у гетьмана П.Скоропадського дозволила прийти до консенсусу. Гетьман власним рішенням ініціював підписання угоди, що отримала неофіційну назву «Договору Концеску». Для Української Держави найголовнішим стало її визнання Румунським королівством. Дана обставина, на думку Д.Дорошенка, давала можливість Києву у майбутньому сподіватися на налагодження відносин з Антантою, яка виграла війну у Центральних Держав³².

У січні 1919 р., після приходу до влади Директорії і А.Яковліва направили на дипломатичну роботу – призначили головою місії УНР у Бельгії та Голландії. Функції посла йому довелося виконувати вже після загибелі української державності та поразки Визвольних змагань. Під час перебування у Бенілюксі він продовжує свою дослідницьку роботу. Його статті (наприклад – «Бельгія та Україна», 1923) на економічні та господарські теми друкуються

²⁸ *Дорошенко Д.* Мої спомини про недавнє минуле (1914–1920 рр.). – К., 2007. – С. 263.

²⁹ ЦДАВО. – Ф. 3198. – Спр № 1. – Арк. 7–8.

³⁰ Там само. – Арк. 18.

³¹ Там само. – Арк. 19–20.

³² *Дорошенко Д.* Мої спомини про недавнє минуле (1914–1920 рр.). – К., 2007. – С. 297.

в українських емігрантських виданнях «Тризуб», «Трибуна України», «На відсіч» та ін.³³

У січні 1921 р. за ініціативою віденського Союзу українських журналістів та письменників на чолі з В.Кушніром та О.Олесем було засновано Український вільний університет, який став першою вищою школою української еміграції за кордоном³⁴. Співзасновниками УВУ були Товариство прихильників освіти на чолі з С.Дністрянським та Український соціологічний інститут, який очолював М.Грушевський³⁵. Серед професорського складу УВУ були відомі вчені з європейським ім'ям: професор історії мистецтва Д.Антонович, професор цивільного права С.Дністрянський, професор історії України Д.Дорошенко та багато інших. Серед них був і професор права А.Яковлів. 1923 р. Андрій Іванович подав до захисту на факультет права і суспільних наук УВУ роботу «Теорія доказів у цивільному процесі». 22 жовтня 1923 р. його обрали доцентом цивільного процесу. Після цього 17 березня 1924 р. А.Яковліва обрали доцентом-суплентом тієї ж кафедри. У 1926 р. він подав до факультету працю «Цивільний процес. Частина I» і став надзвичайним професором цивільного процесу³⁶.

Підсумком спеціальних курсів, які викладалися студентам в Українському вільному університеті, став збірник лекцій «Українська культура» під редакцією В.Антоновича, у підготовці якого брали участь С.Наріжний, А.Яковлів, В.Січинський, Д.Дорошенко і О.Лотоцький³⁷. В цій праці, зокрема, можна ознайомитись зі статтею А.Яковліва «Українське право».

Д.Антонович став засновником Музею Визвольної Боротьби України. У музеї було утворено ряд відділів: табірної життя з часів війни і таборів післявоєнних, військовий, архівів Союзу Визволення України, політично-дипломатичний, еміграційний тощо. Висока ефективність роботи Музею стала прикметою його багатогранної діяльності. Цей рівень роботи забезпечували такі визнані на той час спеціалісти, як професори С.Смаль-Стоцький, О.Лотоцький, В.Біднов, О.Колесса і серед них – А.Яковлів³⁸.

А.Яковлів став фундатором і головою Українського академічного комітету (УАК) при Міжнародній комісії для інтелектуальної співпраці при Лізі Націй у Женеві (1930–1931 рр.). УАК – автономний орган Історично-філологічного товариства у Празі (заснований наприкінці 1924 р. з ініціативи

³³ ЦДАВО. – Ф. 4438. – Спр № 5. – Арк. 3.

³⁴ *Потульницький В. А.* Наукова діяльність М. С. Грушевського в еміграції (1919–1924) // Український історичний журнал. – 1992. – № 4. – С. 50–52.

³⁵ *Пиріг Р. Я.* М. С. Грушевський: між історією і політикою (1924–1934) // Український історичний журнал. – 1991. – № 4. – С. 56.

³⁶ ЦДАВО. – Ф. 4438. – Спр. № 5. – Арк. 3.

³⁷ *Наріжний С.* Українська еміграція. Культурна праця української еміграції 1919–1939 (матеріали, зібрані С.Наріжним до частини другої). – К., 1999. – С. 8.

³⁸ *Сохань П. С., Ульяновський В. І., Кріжасв С. М.* М. С. Грушевський і Academia: ідея та змагання. – К., 1993. – С. 8–10.

О.Шульгіна). Комітет намагався об'єднати українських наукових діячів і координувати їхню співпрацю у міжнародних наукових організаціях. Членами УАК були всі українські виші і наукові товариства в Чехії. Наукове товариство ім.Шевченка у Львові, Український науковий інститут у Берліні³⁹.

Був А.Яковлів й одним з ініціаторів побудови «Українського дому» в Празі. Він входив до «Комісії в справі будови Українського дому в Празі» поруч з Є.Вировим, С.Сірополко, Д.Антончуком⁴⁰.

21 грудня 1925 р. у Празі було засновано Український Республікансько-Демократичний Клуб, який проводив культурно-просвітницьку роботу⁴¹. Одним з членів клубу був і А.Яковлів.

У травні 1926 р. у Парижі було скоєно вбивство С.Петлюри. На цю трагічну подію широко відгукнулася українська еміграція. А.Яковлів присвятив загибелі С.Петлюри окрему працю «Паризька трагедія 25 травня 1926 року (До процесу Шварцбарда)». «Основна думка, – пише він, – що проймає весь національно-громадський світогляд Симона Петлюри, це ідея української державної незалежності. З цієї ідеї він завжди в усіх справах виходив і до неї зводилась вся його діяльність. Вбивство колишнього Отамана, провідника визвольного руху стало трагедією для всього українського народу»⁴².

Діяльність А.Яковліва в ці роки була дуже насиченою й активною. 1928 р. дослідником було написано нові праці – «Копні суди на Україні», «Договір Б. Хмельницького з Москвою р. 1654» та «Статті Б.Хмельницького в редакції 1659 року». У травні 1929 р. він отримав посаду звичайного професора цивільного права⁴³. Крім цивільного процесу науковець викладав Морське та річне право (протягом двох семестрів), Державне право (1 семестр) та Історію судового устрою і судівництва на Україні.

1924 р. його обирали на посаду секретаря в УВУ, а у 1926–1930 рр. він – економічний референт університету⁴⁴. У 1930 р. А.Яковліва обирають на посаду ректора УВУ. Утім, вже весною 1931 р. він полишає адміністративну роботу і повертається виключно до викладацької діяльності. У 1931–1932 рр. професор А.Яковлів читав курс лекцій про договори гетьманів України з Москвою, а в 1935–1936 рр. з речового права, у 1940–1941 рр. – лекції присвячені німецькому цивільному праву. Аналогічні дисципліни викладалися ним у Національній Чехословацькій Академії в Подебрадах. Усього за роки

³⁹ Українська культура: лекції за редакцією Дмитра Антоновича / Упор. С.В.Ульяновська; Вст. Ст. І.М.Дзюби; Перед слово М.Антоновича; Додатки С.В.Ульяновської, В.І.Ульяновського. – К., 1993. – 592 с.; іл. / Пам'ятки історичної думки України. – С. 491.

⁴⁰ Палієнко М. Архівні центри української еміграції (створення, функціонування, доля документальних колекцій). – К., 2008. – С. 183.

⁴¹ Наріжний С. Українська еміграція... – С. 86.

⁴² Яковлів А. Паризька трагедія 25 травня 1926 року (До процесу Шварцбарда). – Париж., 1958. – С. 8.

⁴³ ЦДАВО. – Ф. 4438. – Спр. № 5. – Арк. 3.

⁴⁴ Там само. – Арк. 2.

педагогічної діяльності А.Яковлів прочитав 10 різних курсів, а його лекції тільки на факультеті права і суспільних наук в УВУ прослухало понад тисячу студентів, переважна більшість з яких була українцями.

У 1935 р. Андрій Іванович став заступником голови Історико-філологічного товариства у Чехії та заступником голови Української наукової асоціації у Празі. Також А.Яковлів був одним з фундаторів Української Могилянсько-Мазепинської академії наук (постанова Ради Міністрів уряду УНР в екзилі від 9–11 травня 1938 р.). Проте, формування цього вишу так і не відбулося⁴⁵. У 1939 р. учений став головою Українського наукового інституту у Варшаві, змінивши на цій посаді О. Лотоцького⁴⁶.

В останні роки свого життя (1952–1955) А.Яковлів виконував обов'язки голови Юридичної секції Української академії мистецтв і наук в США. Помер Андрій Іванович у Нью-Йорку в 1955 р.⁴⁷ Поховано його на православному цвинтарі Саут-Баунд-Брук.

⁴⁵ Горак В. Указ. праця. – С. 296.

⁴⁶ Ульяновський В. Історик права і громадський діяч: (А.І.Яковлів) // Київська старовина. – 1994. – № 5. – С. 10.

⁴⁷ Горак В. Указ. праця. – С. 297.